

УДК 296.1

Kenneth Hanson,
Ph. D., Professor of Judaic Studies
The University of Central Florida

Кенет Хансен,
викладач гебраїстики та близькосхідних студій
Університет Центральної Флориди

«ЗНИКАЮЧІ «БОГОБОЯЗЛИВИ» АБО ЧОМУ ТЕКСТИ ТАКІ ВАЖЛИВИ?»

Статтю присвячено такому важливому питанню як текстові свідчення про групу напівпрозелітів та прозелітів, які прийняли іудаїзм. Це питання неодноразово викликало дискусії серед науковців, які не могли дійти єдиної думки. Є також свідчення Філа, Сенеки та в Новому Заповіті про «богобоязливих», які відігравали значну роль у житті спільноти послідовників Ісуса-назарянина в першому столітті нашої ери. Такі спільноти проживали в грецьких містах Філіппії, Фесалоніках і Коринфі. Свідчення текстів, як іудейських, так і християнських, допомогло чіткіше уявити картину конфесійних пріоритетів періоду греко-римської античності. Такий підхід також сприяв глибшому розумінню процесів, що відбувалися в спільнотах євреїв, які жили, як в Ізраїлі, так і в діаспорі.

Ключові слова: прозеліти, євреї, «богобоязливі», іудаїзм, сувої Мертвого моря, текстові свідчення.

The Disappearing God-Fearers: Why Texts Matter?

The article deals with such an important topic as textual evidence about the group of semi-proselytes and proselytes who abandoned paganism, embraced ethical monotheism, and honored the Israelite deity. This topic sparked frequent discussions among scholars who could not come to a common conclusion regarding them. Notably, there are the statements of Philo and Seneca and the testimonies of the New Testament, which depict the God-fearers playing a significant role as an element of the first-century «Nazarene» community in the Greco-Hellenistic cities of Philippi, Thessalonica and Corinth. Textual evidences, both Jewish and Christian help to imagine better the confession priorities of individuals during the period of Greek-roman antiquity. Such an approach is quite efficient in understanding of the processes in Jewish communities that existed in and beyond Israel.

Key words: proselytes, Jews, «God-fearers», Judaism, Dead Sea scrolls, textual evidences.

Тривалий час побутувала думка про те, що значна група давніх язичників «юдеофілів» добровільно прийняла іудейську віру впродовж перших кількох століть до нашої ери й сповідувала її впродовж греко-римського періоду пізньої античності. Такі люди (яких називали «богобоязливі») відмовилися від язичництва, прийняли етичний монотеїзм і почали шанувати ізраїльського Бога. Вважалося, що про них говорили численні давні джерела, проте нещодавно постало власне питання про їхнє існування. Припускають, що ці «богобоязливі» ніколи не існували як визнана група, в основному, через відсутність текстових та археологічних доказів (відсутні прямі вказівки на їхнє існування). З іншого боку, текстові свідчення того періоду часу вказують не лише на їхнє існування, але й на вплив, який вони спричинили на стародавній світ. Більше того, припускають, що єврейський термін, що з'явився в сувоях Мертвого моря, стосується групи язичницьких прихильників, які представляли маленький, проте значний сегмент сектантської спільноти. Цю інформацію можна розглядати як нове доповнення на користь доказу того, що існували «богобоязливі» в давній античності, а коли йдеться про діалектичний процес серйозного дослідження щодо археології, то в цьому випадку текстові свідчення також важливі.

Текстові свідчення на користь «богобоязливих»

За останні два тисячоліття визнаним є факт про те, що за часів греко-римської античності існував цілий клас людей в єврейській діаспорі, що асоціювали себе з єврейською вірою, які, проте, з різних причин, опиралися формальному наверненню в іудаїзм. Припускають, що вони добровільно збиралися в синагогах, дотримувалися принципів етичного монотеїзму, шанували єврейські свята та брали участь в єврейських обрядах відповідно до єврейського закону. Відомі під назвою «ті, що бояться Небес» (*yireh shamayim* єврейською), *sebomenoi* і *phoboumenos ton theon* грецькою і *metuens* латинською, їх, як кажуть, нараховували десятки тисяч або навіть більше, аж до мільйона (див. Robert Brownstein) [1]. Важливість цієї групи в оцінці їхнього значення та впливу на єврейський народ і єврейську віру в класичному світі навряд чи належним чином оцінена.

Свідчення, що підтверджують існування такої групи «богобоязливих» є очевидними, оскільки підтверджуються текстовими джерелами. Відомо, що є свідчення Філа та Сенеки про поширення єврейських законів у греко-римських провінціях, які самі по собі не могли бути єдиним зміцнюючим чинником впливу на єврейське населення [2]. Існує також свідчення отців християнської церкви та різні папі-

руси. Аналогічним є свідчення Йосипа Флавія: «Маса людей виявляла бажання перейняти наші релігійні обряди...» (*Ag. Ap.* 2.282) (див. Martinus C. De Boer, «God-Fearers in Luke-Acts») [3]. Зміст цієї цитати полягає в тому, що значна кількість людей вирішила пройти не формальне навернення в іудаїзм, а, швидше, була схильна, як язичники, добровільно дотримуватися різних єврейських практик. Стародавні історики зазначали, що євреї Антіохії приймали язичників до себе в спільноти. А фраза Йосипа Флавія *theion sebein* («поклонятися Богу») насправді може бути грою слів від фрази *sebomenos ton theon*, очевидно вказуючи на особливу групу людей – «Богобоязливих».

Слід додати, що Ювеналій у чотирнадцятій сатирі пише про сина, який став прозелітом через обрізання, в той час як його батько лише дотримувався *суботу* та утримувався від свинини: «Той, який мав батька, який шанував (*metuentem*) день Суботній...» [4]. Опис Ювеналієм римських язичників, які вивчали святе письмо, підштовхує до припущення, що прозеліти походили з нижчих соціальних груп, а *sebomenoi* були соціально вище, на рівні римських аристократів. Гораций теж зазначає, що існувала певна категорія язичників, які добровільно ставали послідовниками іудаїзму.

Окрім язичницьких джерел, ми знаходимо свідчення про «богобоязливих» в літературі рабинів, в якій єврейський термін *yirei shatayim* визначає таку групу людей. Такий термін відсутній у ранніх рабинських джерелах, проте він з'являється в обох – Єрусалимському та Вавилонському Талмудах і текстах Мідрашу. Ранні мудреці (Таннаї) вживали термін «праведні не євреї», проте до третього століття його вживали на позначення симпатиків іудаїзму [5]. Наприклад, рабин Елеазар, який жив у третьому столітті, зазначав, що навіть *yirei shatayim* («Богобоязливі») носили сандалі на свято Йом Кіпур [6]. Значна кількість рабинських джерел розрізняє прозелітів та «богобоязливих». Одне джерело прямо зазначає: «Всі язичники в світі, хто приймає навернення, і всі язичники в світі, хто боїться Бога» [7]. В іншому джерелі говориться, що мудреці заявляють: «Поморські міста заслуговують знищення, проте хто має заслугу перед Богом, що вони помилувані? Вони помилувані через єдиного наверненого в іудаїзм, єдиного «богобоязливого», який з'являється в них щороку» [8].

Є також свідчення і в Новому Завіті про «богобоязливих», які відігравали значну роль у житті спільноти послідовників Ісуса-назарянина в I ст. Такі спільноти проживали в грецьких містах Філіппії, Фесалоніках і Коринфі [9]. Окрім цього, апостол Павло особливо звертається до «тих з вас, хто знає закон» (Рим. 7:1), маючи на

увазі «богобоязливих». Свою аудиторію, яку він ідентифікує як тих, хто раніше жив в нечистоті і беззаконні (Рим. 6:19), можна швидше сприйняти як «богобоязливих» закону порівняно з ізраїльтянами, які дотримувалися Тори [10].

Проблема напівпрозелітів

Незважаючи на існуючі свідчення, саме існування «напівпрозелітів» як окремого класу викликає запитання. Упродовж останніх кількох десятків років тривала суперечка про те, що особливі грецькі терміни вживали на позначення такого класу «напівпрозелітів» – *sebomenoi* and *phoboumenos ton theon*, були взагалі нетехнічними термінами, і не існували в грецько-єврейській літературі до Йосипа Флавія. Слід зауважити, що існує лише єдиний абзац у тексті Йосипа Флавія, в якому термін *sebomenoi* розуміють як слово на позначення напівпрозелітів, яких часто називали «чужинцями»: «В Кіренеях було чотири класи чоловіків: громадяни, одружені чоловіки, чужинці та євреї» [13].

Інший уривок тексту Йосипа Флавія говорить про те, що терміни *sebomenon ton theon* загалом розуміють як опис багатства Єрусалимського храму внаслідок пожертвувань напівпрозелітів. Хоча деякі дослідники заперечують таке тлумачення, оскільки слово *sebomenon* вжито без означеного артикля, а, отже, його слід розуміти як додаткове визначення «всіх євреїв, які поклоняються Богу по всьому світі» [14].

Окрім того, Йосип Флавій описує дружину імператора Нерона, Поппею, терміном *theosebes* або «релігійна жінка». В уривку, який стосується наказу Нерона зберегти стіну Єрусалимського храму, сказано: «Це було даровано їм задля того, аби віддячити Поппею, дружину Нерона, яка була релігійно жінкою і попросила про таку послугу в Нерона» [15]. Чи була вона «богобоязлива» як частина певної групи, неможливо сказати на основі лише одного уривку з праці Йосипа Флавія.

Внесок Кумранських сувоїв

Перед тим, як зробити висновок, що напівпрозеліти здійснили свій внесок в іудаїзм і це твердження має під собою основу, слід звернутися до сувоїв Мертвого моря, які можуть надати додаткові свідчення на користь версії існування «богобоязливих» за часів греко-римської античності. У цих пергаментях говориться про те, що вони (богобоязливі) – продукт побожної секти справжніх ізраїльтян. Одне з найважливіших правил Кумранської спільноти присвячене не євреям, які стають на бік вірян Заповіту Мертвого моря [20]. Важливим є те, що цей текст відомий під назвою «Правило Дамаску» і може стосуватися

тих, хто належав до цієї секти, і які проживали в місті, на честь якого цей документ названо або, можливо, як деякі зауважують, Вавилон. Контекст «Правила Дамаску» є важливим, оскільки відноситься до жінок і дітей, на противагу Кумранських текстів, які адресовані спільноті чоловіків, які дотримувалися цілібату. Такі деталі свідчать на користь припущення про те, що «Правило Дамаску» з'явилося в діаспорі та стосувалося сект-спільнот, розкиданих навколо Ізраїлю, на противагу землям, які були розташовані неподалік Мертвого моря [21]. Якщо це так, то це стане прикладом єврейської спільноти, розташованої в діаспорі і групи неевреїв, «богобоязливих», які до них приєдналися. Хоча не варто відкидати думку і про те, чи власне існувала така група «напівпрозелітів».

Початок тексту, в якому керівник спільноти настановляє членів спільноти залишатися вірними настановам секти, регулярно наголошує на заповіді, в якій всі вони вступили. Книга Єзекіїля слугує підтвердженням, в якому пророк заявляє: «А священники-Левити, Садокові сини, що несли сторожу Моєї святині, коли Ізраїлеві сини зблудили були від Мене, вони наблизяться до Мене на службу Мені, і будуть стояти перед Моїм лицем, щоб приносити Мені лій та кров, говорить Господь Бог...» (Єзекіїль 44:15).

Зрозуміло, що слово «левити» (в англійській версії, розрядка моя) вжито зі значенням священники-левити. Той, хто писав тексти Мертвого моря, розуміє його як іменник, оскільки він збитий із пантелику відсутністю сполучника в єврейському тексті і зрештою поставив сполучник *van*. Ця граматична конструкція підштовхує до розуміння того, що існувало дві групи – священники і левити. «Правило Дамаску» подає цей уривок так: «Священники і Левити і сини Садокові, які несуть сторожу Моєї святині, коли Ізраїлеві сини зблудили від Мене, вони наблизяться до Мене, щоб приносити Мені лій та кров...» (CD 3:21-4:2) [6; 22].

Відповідні Кумранські коментарі типово інтерпретують зміст біблійного уривку, вкладаючи в нього абсолютно інший контекст: «Священники»: вони каяття Ізраїлю, вони ті, хто вийшли із землі Юди, а з ними і Левити, які супроводжували їх; «і сини Садокові»: всі вони обрані Ізраїлю, ті, який кличуть по імені, ті, які прийдуть в останні дні» (CD 4:2-4).

З цього уривку нам слід розуміти, що «сини Садокові», насправді, «обранці Ізраїлю». Вони представляють ізраїльтян – членів секти, яких слід відрізняти від священників, які відмінні від левитів. Членів секти називають регулярно «сини Садокові», водночас згадують

«священиків і левитів» як окремі категорії. Священики (дослівно «навернути») є наверненими (тобто прозелітами) Ізраїлю, які полишили землю Юди [23].

Це єдина згадка в сувоях Мертвого моря про священиків як «навернутих», проте є пряме посилання на прозелітів в «Правилі Дамаску», яке підтверджують два фрагменти з Печери 4: «Правило проживання в усіх таборах. Всім слід зібратися за іменами: священикам – першими, Левитам – другими, дітям Ізраїлю – третіми, прозелітам – четвертими. Потім їх запишуть за іменами, одного за іншим: священиків – першими, Левитів – другими, дітей Ізраїлю – третіми, прозелітів – четвертими» (CD 14:3-6; 4Q267 f9v:10; 4Q268 f2:1).

У цьому уривку прозеліти – уже окрема категорія, відділена від священиків і левитів. Коментатор Кумранських сувоїв, схоже, сприймає «священиків» («навернутих») і «левитів» («напівпрозелітів») (Єзекія 14), зовсім по-іншому, ніж «священиків і левитів» як членів секти, яка посідає четверте місце, призначене для прозелітів.

Новий Завіт

Повертаючись до питання про існування напівпрозелітів, слід зв'язати на додатковий аргумент у Новому Завіті, в якому є згадка про «богобоязливих» як частину конфесійної мозаїки того часу. Термін сприймається як літературний засіб творчості апостола Луки. Висновок зроблено на основі того, що в Книзі Дії Апостолів слово «богобоязливі» вжито, оскільки вони потрібні, а насправді, вони виконали свою мету відповідно до змісту [30]. Хоча А.Т. Краабель вважав, що Лука придумав термін навмисне, він відмовлявся визнати той факт, що мова Луки слугує основою використання в Септуагінті, в якій враз *hoi phoboumenoi* з'являється неодноразово [31].

Який же висновок напрашується? Очевидно, що якщо «Правило Дамаску» безпосередньо стосується місця розташування в Сирії, з яким його ідентифікують, то тоді йдеться про спільноту євреїв, прозелітів і напівпрозелітів, які проживали не в Ізраїлі, а в єврейській діаспорі. А це означає, що Кумранська спільнота могла бути значно відмінною від тієї, яку ми можемо уявити, оскільки замість суворих правил прийому для проживання в такій спільноті, сектанти, очевидно, знаходили місце для неєвреїв, «богобоязливих» послідовників їхньої релігії.

Християнство тих часів, попри всю повагу, більше нагадувало єврейську секту, тому важко уявити як язичники вступали до її лав, оскільки недостатньо просто вважати, що вони були лише добровільними послідовниками єврейської віри, тобто напівпрозелітами. У ті

часи значна кількість людей долучалася до нового християнського руху, аналогічне явище відбувалося і з сектою Мертвого моря, а отже, із її ідеалами. Якщо текстові свідчення «Правила Дамаску» ще можуть витримати наукову критику, то деяких сумнівів щодо категорії «богобоязливих» слід позбутися. Моя ідея полягає в тому, що власне саме питання щодо «богобоязливих» у пізній античності слід переглянути й переоцінити.

The Disappearing God-Fearers: Why Texts Matter?

It has long been assumed that a sizable class of ancient gentile «Judeophiles» loosely aligned themselves with the Jewish faith during the first few centuries before the Common Era and maintained this alliance throughout the Greco-Roman period of late antiquity. Such individuals (often referred to as «God-fearers») abandoned paganism, embraced ethical monotheism, and honored the Israelite deity. They were thought to have been specifically referenced by numerous ancient sources, but in recent decades their very existence has been called into question. It is alleged that these «God-fearers» never existed as a recognized group, largely due to a lack of textual and archaeological evidence (there being virtually no extant inscriptions alluding to them).

It may be countered, however, that textual evidence from the period, taken in concert, attests in no uncertain terms, not only to the existence of the God-fearers, but to the extent of their influence across the ancient world. Specifically, it has been suggested that a Hebrew term appearing prominently in the Dead Sea Scrolls refers to a cadre of gentile sympathizers, who represented a small but significant segment of the sectarian community. This piece of evidence may be seen as a relatively new contribution to the larger argument regarding the presence of God-fearers in late antiquity, and underscores an important principle when it comes to the dialectic process of serious scholarship: archaeology notwithstanding, texts matter.

A Textual Case for the «God-fearers»

For the better part of the last two millennia it has been treated as a given that there existed in the Greco-Roman antiquity an entire class of individuals scattered across the Jewish Diaspora, closely associated with the Jewish faith, but who for whatever reason resisted formal conversion to Judaism. They were thought to have flocked voluntarily to synagogues, adhered to the principles of ethical monotheism, honored Jewish festival days, and performed a host of Jewish ritual observances, according to Jewish law. Known variously as «fearers of Heaven» (*yireh shamayim* in Hebrew), *se-*

botenoi and *phoboumenos ton theon* in Greek, and *metuens* in Latin, they were said to have numbered in the tens of thousands or even upwards of one million [1]. The importance of this class in evaluating the prominence and influence of the Jewish people and the Jewish faith in the classical world can hardly be overstated.

The evidence supporting the existence of this class of «God-fearers» is clear enough, including a variety of textual sources. Notably, there are the statements of Philo and Seneca about the spread of Jewish laws across Greco-Roman provinces, which may not have been entirely likely on the strength of the Jewish populations alone [2]. We also have the testimony of the Christian church fathers, and various papyri. Congruent with this testimony is the Josephan passage: «The masses have long since shown a keen desire to adopt our religious observances...» (*Ag. Ap.* 2.282) [3]. The plain sense of this is not that large numbers decided to undergo formal conversion to Judaism, but were rather inclined, as gentiles, to follow various Jewish practices voluntarily. While doubts about the Josephus references to the *sebomenoi* abound, the ancient historian notably observes that the Jews of Antioch partially incorporated gentile admirers into their midst. His use of the phrase to *theion sebein* («to worship God») may in fact be a play on the phrase *sebomenos ton theon*, indeed denoting a special class of «God-fearers».

Additionally, Juvenal, in his fourteenth satire, writes of a son who apparently becomes a proselyte through circumcision, while his father has gone only as far as observing the Sabbath and abstaining from pork: «Some who have had a father who reveres (*metuentem*) the Sabbath worship nothing but the clouds and the divinity of the heavens...» [4]. Juvenal's depiction of Roman gentiles actively studying Scripture might also suggest that while proselytes were mainly recruited from the lower classes, *sebomenoi* were socially better off, on the level of Roman knights. Horace also mentions certain pagan contemporaries who might well fall into the category of loose adherents of Judaism.

Coupled with pagan sources, we additionally find attestation to «fearers of Heaven» in rabbinic literature, in which the Hebrew term *yirei shamayim* appears to categorize such individuals. While the term is not found in the earliest rabbinic sources, it does appear in both the Jerusalem and Babylonian Talmuds as well as midrashic texts. The early Sages (Tanaites) applied the term to righteous non-Jews, but by the third century it was clearly being used to describe Jewish sympathizers [5]. For example, Rabbi Eleazar, a third century rabbi, declares that even *yirei shamayim* («fearers of Heaven») wear sandals on Yom Kippur [6]. Many additional

rabbinic references distinguish proselytes from God-fearers. One passage in particular mentions «all gentiles throughout the world who accept conversion and all gentiles throughout the world who fear God» [7]. Another passage declares: «The cities of the sea are deserving of extermination and by what merit are they delivered? By the merit of a single convert, or a single fearer of Heaven whom they produce each year» [8].

Then there is the testimony of the New Testament, which depicts the God-fearers playing a significant role as an element of the first-century «Nazarene» community in the Greco-Hellenistic cities of Philippi, Thessalonica and Corinth [9]. Moreover, the apostle Paul specifically addresses «you who know the law» (Rom. 7:1) in a context suggesting that they are God-fearers. His audience, whom he identifies as prior slaves to impurity and lawlessness (Rom. 6:19), might be better understood as God-fearers of the Law than as Torah-observant Israelites [10].

Much has also been made of certain inscriptions from Aphrodisias, in Asian Minor, one of which consists of a list of *theosebes* as a group distinct from Jews. It is also significant that one inscription refers to Jews, proselytes, and «sympathizers» and that another mentions «complete Hebrews,» as opposed to mere «sympathizers» [11]. Of interest in this regard is another Josephan account, that multitudes of Greeks were continually being attracted to the religious ceremonies of the Jews of Antioch [12].

The Semi-Proselyte Problem

Such evidence notwithstanding, it must nonetheless be acknowledged that the very existence of «semi-proselytes» as a distinct class has been called into question, by the likes of A. T. Kraabel, Louis Feldman, and Kirsopp Lake. During the last few decades it has been argued – rather convincingly – that the specific Greek terms thought to reference semi-proselytes, *sebomenoi* and *phoboumenos ton theon*, were not technical terms at all and did not appear in Hellenistic Jewish literature prior to Josephus. It has additionally been noted that there is only a single passage in Josephus where the term *sebomenoi* has been understood specifically to describe semi-proselytes, often rendered as «strangers»: «There were four classes of men among those of Cyrene; that of citizens, that of husbandmen, the third of strangers, and the fourth of Jews»[13]. Even here, however, Josephus may simply be referring to pious Jews rather than non-Jewish «God-fearers.»

Another important Josephan passage in which we find the term *sebomenon ton theon* is generally understood as describing the wealth of the Jerusalem temple resulting from the contributions of semi-proselytes. However, it is countered that the word *sebomenon* lacks the definite article,

and should be understood as an additional designation of «all the Jews worshipping God throughout the world» [14].

Additionally, Josephus characterizes the consort of the emperor Nero, Poppaea, by the term *theosebēs*, or «religious woman.» In a passage relating how Nero ordered the preservation of a certain wall of the Jerusalem temple, we are told: «This was granted them in order to gratify Poppea, Nero's wife, who was a religious woman, and had requested these favors of Nero» [15]. Even in this instance, however, Josephus may well be relating nothing more than a «certain predilection» for Judaism on Poppaea's part [16]. Whether she was a «God-fearer» as part of a defined class is impossible to authenticate on the basis of a single Josephan passage.

Kraabel in particular added a new dimension of doubt to the case against the God-fearers by addressing the evidence of epigraphy. He notes the evidence deriving from the excavation of six synagogues of the Jewish Diaspora, wherein there is a complete lack of either term, *sebomenoi* or *phoboumenos ton theon*. Moreover, the term *theosebēs*, while appearing in at least ten instances, is employed to describe Jews, not semi-proselytes [17]. Kraabel went on to suggest that the term «God-fearers» was limited in scope to either pious Jews themselves or their converts. An inscription in Miletus, reading «Place of the Jews, who are also God-fearers,» appears to confirm the suspicion that Jews were equally described as God-fearers [18].

As for the Aphrodisias inscription, it appears to date, on the basis of calligraphy, to the third century C.E. and therefore cannot establish the use of the term in a technical sense in the first century, when Josephus wrote. It is also countered that the inscription relates, not to «sympathizers» of Judaism, but to righteous gentiles who merely made contributions to a synagogue [19].

A Qumranic Contribution

Nonetheless, before concluding that semi-proselytes to Judaism amounted to little more than a literary fiction, we should consider the intriguing evidence of the Dead Sea Scrolls, which might well provide an additional testimony to the presence of God-fearers in Greco-Roman antiquity. While these ancient parchments give every indication that they are the product of a rigidly pietistic sect of native-born Israelites, it is notable that one of the most important rules of the Qumran community arguably refers to non-Jews who had aligned themselves with the Dead Sea Covenanters [20]. Equally important is that this text, known as the Damascus Rule, may well be addressing an extended branch of the sect, located in the city for which the document is named, or perhaps even, as some have argued, Babylonia. The

context of the Damascus Rule is particularly important, given its explicit reference to women and children, in contrast with other Qumranic texts that appear to be addressed to a community of celibate males. Such details bolster the suggestion that the Damascus Rule may well have originated in the Diaspora, and pertained to sectarian communities scattered across and even beyond the land of Israel as opposed to those located strictly in the vicinity of the Dead Sea [21]. If this were the case (though it cannot be conclusively verified) it would be an example of a Jewish community located in the Diaspora, and as we shall see, of a group of non-Jewish God-fearers allied with it. The implications of this with regard to the larger argument regarding the very existence of semi-proselytes should not be overlooked.

The opening exhortation of the text, in which the guardian of the community encourages its members to remain faithful and true to the precepts of the sect, repeatedly emphasizes the covenant that they have all presumably entered. A storehouse has been established in Israel, doubtless a reference to the community itself, whose members are destined to live eternally. The book of Ezekiel is cited as a proof text, wherein the prophet declares:

But the priests the Levites, the sons of Zadok, that kept the charge of My sanctuary when the children of Israel went astray from Me, they shall come near to Me to minister unto Me; and they shall stand before Me to offer unto Me the fat and the blood... (Ezekiel 44:15)

It is common to understand the word «Levites» in an adjectival fashion, as the «Levitical» priesthood. The Dead Sea writer, by contrast, understood it as a noun, being duly troubled by the lack of a conjunction in the Hebrew text and consequently supplying a conjunctive *vav*. This grammatical construction forced an understanding of two separate groups, priests and Levites. The Damascus Rule reworks the passage as follows:

The priests and the Levites and the sons of Zadok who have kept the courses of My sanctuary when the children of Israel strayed from me, they shall bring me fat and blood... (CD 3:21-4:2) [22].

The subsequent Qumranic commentary characteristically interprets the plain sense of the biblical passage in an entirely different context:

«The priests»: they are the repentant of Israel, who go out of the land of Judah and the Levites are those accompanying them; «and the sons of Zadok»: they are the chosen of Israel, the ones called by name, who are to appear in the Last Days. (CD 4:2-4).

We are to understand from this that the «sons of Zadok» are in fact the «elect of Israel.» They represent Israelite members of the sect, to be distinguished from priests, who are in turn distinct from the Levites. To be sure, the sectarians are referred to repeatedly in the Dead Sea corpus as Zadok-

ites, but the curious addition of «priests and Levites» as separate categories bears close examination. According to a different rendering of the text, the priests (literally the «returnees») are the «converts» (i.e. «proselytes») of Israel, who departed from the land of Judah [23]. It is generally asserted that the Hebrew term describing those «accompanying,» or who «join» them, *nilvim*, refers to «contemporary» covenanters who subsequently attached themselves to the sect [24]. However, if the priests are understood as righteous proselytes, then who else might those who have «joined» them represent but non-Israelite «semi-proselytes»? [25].

This is the only reference in the Dead Sea Scrolls to priests as «converts,» but there is explicit reference to proselytes elsewhere in the Damascus Rule, equally attested by two fragments from Cave 4:

The rule of dwelling in all the camps. All shall be mustered by their names: the priests first, the Levites second, the children of Israel third, the proselyte fourth. Then they shall be recorded by name, one after the other: the priests first, the Levites second, the children of Israel third, the proselyte fourth. (CD 14:3-6; 4Q267 f9v:10; 4Q268 f2:1).

Here proselytes are in a separate category entirely from priests and Levites. The Qumranic commentator appears to view the «priests» («converts») and «Levites» («semi-proselytes») of Ezekiel 14 differently from the «priests and Levites» of the sectarian encampment, which had a «fourth place» designation for proselytes.

Also in the Damascus Rule is a cryptic pronouncement only a few lines removed from the earlier mention of «joiners»:

When the total years of this present age are complete, there will be no further need to be connected to the house of Judah, but instead each will stand on his own tower... (CD 4:10-12).

Does the mention of those who have been «connected» to the house of Judah amount to tacit recognition of the existence, not only of proselytes, but quite possibly of semi-proselytes? [26]. Moreover, even if the reference here is to proselytes only, is it not reasonable to assume that those who «joined» them, as extrapolated from the Damascus Rule's rendering of the Ezekiel passage, should properly be understood as semi-proselytes – a distinct group acknowledged by the community?

It has also been argued that the Hebrew term *ger*, understood in biblical parlance as «proselyte,» is elsewhere employed by Qumranic authors to signify «non-Israelites who belong to Israel»[27]. The Damascus Rule stands out for its inclusion of the *ger* within the community [28]. In other Qumranic texts the *ger* was offered a level of participation in the community, without being granted full status. In any case, such individuals are not

to be understood specifically as converts, as implied by subsequent Jewish sources. Who, then, are they, and should we not hold open the possibility that that they represent the same cadre of semi-proselytes hinted at by the term *nilvim*? [29].

New Testament Usage

Returning to the larger question of the existence of semi-proselytes, we should note the additional argument that the New Testament, for its part, makes reference to «God-fearers» only as an element of its specific religious agenda, whereupon it is jettisoned. The term itself is viewed as an expedient Lucan literary creation. A case is made that in the book of Acts, «the God-fearers are on the stage as needed, off the stage after they have served their purpose in the plot» [30]. Moreover, while Kraabel deemed Luke's use of the term «invented,» he failed to recognize that Luke's language rests on an underlying usage in the Septuagint, wherein the expression *hoi phoboumenoi* appears on multiple occasions [31].

I would argue, however, that the mere fact that the God-fearers drop out of the narrative by no means proves that they did not exist as a defined group, only that they were no longer necessary in advancing the exegetical aim of the narrator. The Dead Sea Scrolls, for their part, hardly share the agenda of the New Testament writers. What purpose would the sectarians possibly have had for referencing proselytes and those who «joined» them unless such adherents of the sect actually existed?

There is nonetheless one important concept shared by both the Qumranic writers and the New Testament redactors, namely, a somewhat congruent view of the covenant. There is the notion of a broad, overarching covenant between God and Israel, that is eternal and unconditional [32]. Paul underscores this, as do specific passages in the Dead Sea corpus. Secondly, there is a notion of a covenant of sorts within a covenant, decreed by the divine foreknowledge for an elite spiritual corps – an exclusive remnant considered to be God's new «elect.» Then there are the gentile nations, depicted as living in darkness, or in Dead Sea parlance, «sons of darkness.» Among them, however, are those enlightened enough to have forsworn idolatry and gravitated to the orbit, not only of the greater Israel but of the sectarian «elect.» In the words of Jesus, «I have other sheep that are not of this sheep pen. I must bring them also. They too will listen to my voice, and there shall be one flock and one shepherd» (John 10:16). In Qumranic terminology, these are, as we have seen, akin to the *nilvim*/ «joiners.»

Conclusion

What do we glean from all of this? Clearly, if the Damascus Rule indeed relates to the locale in the land of Syria with which it is customarily

identified, then we are talking about a community of Jews, proselytes and semi-proselytes, not in the land of Israel per-se, but in the Jewish Diaspora. What this suggests is that the Qumranic community might well have been more diverse than one would otherwise imagine, for in spite of their rigorous entrance requirements, the sectarians apparently found room for non-Jewish, God-fearing adherents of their order.

It is certainly relevant to return to the much noted observation that nascent Christianity was, during those early days, in every respect a Jewish sect, and it is therefore difficult to imagine how any gentiles affiliated with it might be considered anything other than loose adherents of the Jewish faith, i.e. semi-proselytes. Just as increasing numbers of such individuals joined themselves to the nascent Christian movement, a parallel phenomenon doubtless took place among those possessing a clear affinity for the Dead Sea sect and its ideals. If the textual evidence of the Damascus Rule can withstand scholarly scrutiny, then at least some of the doubt cast upon the category of «God-fearers» ought to be laid to rest. I would argue that at the very least the issues relating to the God-fearers in late antiquity need to be re-opened and re-examined. Good scholarship can tolerate nothing less.

Notes

1. See Robert Brownstein. *Making Jesus the Messiah: Saint Paul and the God-fearers: a Market View*. – San Jose, CA: Writer's Showcase, 2000. – P. 90-93.

2. See John J. Collins. *Seers, Sybils and Sages in Hellenistic-Roman Judaism*. – Leiden: Brill, 1997. – P. 227-31.

3. See Martinus C. De Boer. «God-Fearers in Luke-Acts» in ed. Christopher M. Tuckett, *Luke's Literary Achievement: Collected Essay*. – Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 1995. – P. 58.

4. *Satires 14, 96-106*. See also Peter Lampe, *From Paul to Valentinus: Christians at Rome in the First Two Centuries* (trans. Michael Steinhauser). – Minneapolis: Fortress Press, 2003. – P. 70.

5. Reidar Hvalvik. *The Struggle for Scripture and Covenant: The Purpose of the Epistle of Barnabas and Jewish-Christian Competition in the Second Century*. – Tübingen: J.C.B. Mohr, 1996. – P. 254-5.

6. JT Megillah 3.2.74a.

7. Pesiq. R. 43:4; Hvalvik, 254.

8. Gen. Rab. 28:5.

9. See Acts 17:4; Acts 18:4-8; see also John G. Gager, *Who Made Early Christianity?: The Jewish Lives of the Apostle Paul*. – New York: Columbia University Press, 2015. – P. 59.

10. See A. Andrew Das. *Solving the Romans Debate*. – Philadelphia: Fortress Press, 2007. – P. 85; Dunn, *Romans 1-8*. – Dallas: Word Publishing, 1988. –

P. 359 argues that Paul's phrase «knows the Law» cannot indicate that the bulk of Roman believers in Jesus were Jewish Christians.

11. Benjamin Mazar. «The Omnipresence of the God-Fearers,» *BAR* 12, no. 5 (Sep.-Oct. 1986). – P. 58-69; see also Benjamin Mazar in Louis H. Feldman, Gaohei Hata, eds., *Josephus, the Bible, and History*. – Leiden: Brill, 1989. – P. 416.

12. *BJ* VII, 45.

13. *Ant.* ix. 7.2 § 110, Whiston trans.

14. Kirsopp Lake. «Proselytes and God-Fearers» in F. J. Foakes Jackson and K. Lake, eds., *The Beginnings of Christianity: Part 1: The Acts of the Apostles*. – London: Macmillan, 1933. – P. 85, cf. John J. Collins, *Between Athens and Jerusalem: Jewish identity in the Hellenistic Diaspora*. – Grand Rapids: Eerdmans, 2000. – P. 266.

15. *Ant.* xx. 8, § 11; «Vita», § 3, Whiston trans.

16. Kaufmann Kohler. Eduard Neumann. «Poppaea Sabina» in *Jewish Encyclopedia* (1906).

17. Thomas Kraabe. «The Disappearance of the God Fearers» *Numen* 28 (1981). – P. 113-26.

18. Adolf Deissmann. *Light from the Ancient Near East* (trans. Lionel R. M. Strachan). – New York: George H. Doran, 1927. – P. 451-52.

19. Robert S. MacLennan and A. Thomas Kraabel. «The God-Fearers – A Literary and Theological Invention,» *BAR* 12, no. 5 (Sep.-Oct. 1986). – P. 46-53.

20. See Robert Eisenman. *James the Brother of Jesus and the Dead Sea Scrolls: The Historical James, Paul the Enemy and Jesus' Brothers as Apostles*. – Nashville: Grave Distractions, 2012. – P. 108.

21. J. Murphy-O'Connor. «The Essenes and Their History» *RB* 81 (1974). – P.215-44, argued that the sect originally came together in the Diaspora (Babylonia), later relocating to Judea. See also C. Hempel. «Community Origins in the Damascus Document in the Light of Recent Scholarship» in *The Provo International Conference on the Dead Sea Scrolls: Technological Innovations, New Texts, and Reformulated Issues* (*STDJ* 30; ed. D. W. Parry and E. Ulrich; Leiden, Boston, and Koln: Brill, 1999. – P. 316-29; Klaus Berger, *The Truth Under Lock and Key?: Jesus and the Dead Sea Scrolls*. – Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 1995. – P.33; John Joseph Collins, Peter W. Flint, *The Book of Daniel: Composition and Reception*, Vol. 1 (Leiden: Brill, 2002). – P. 263.

22. All citations of Qumranic material are taken from M. O. Wise, M. G. Abegg Jr, and E. M. Cook, *Dead Sea Scrolls: A New Translation*. – San Francisco: Harper Collins, 1996.

23. Geza Vermes. *The Complete Dead Sea Scrolls in English*. – New York: Penguin, 1997. – P. 130.

24. Catherine M. Murphy. *Wealth in the Dead Sea Scrolls and in the Qumran Community*. – Leiden: Brill, 2002. – P.96. Elsewhere in the Scrolls (1QSb 1:1), the specific Hebrew term «God-fearers» refers to full members of the community

(the high priest, the sons of Zadok, the priests, the prince of the congregation) as opposed to non-Israelites. See Joseph A. Fitzmyer, *Responses to 101 Questions on the Dead Sea Scrolls*. – New York: Paulist Press, 1992. – P. 72.

25. See R. Eisenman. «Joining/Joiners, ‘Arizei-Go’im, and the Simple of Ephraim Relating to a Cadre of Gentile God-Fearers at Qumran» in *The Dead Sea Scrolls and the First Christians: Essays and Translations*. – Rockport, MA: Element, 1996. –P. 313-31.

26. See D. R. Schwartz. «To Join Oneself to the House of Judah (Damascus Document IV, 11)» *RevQ* 10 (1981) 440 n. 15. There is yet another Qumranic fragment (the Temple Scroll, 11Q19 39:5) which, while in poor and disintegrated condition, appears to mention proselytes (*gerim*), only to assert that they are prohibited from entering the middle court of the Temple until the fourth generation. This stands in stark contrast with the Damascus Rule (theoretically a Diaspora text), which arguably hints at a more inclusive view of proselytes and semi-proselytes. See Hannah K. Harrington, «Keeping Outsiders Out: Impurity at Qumran» in eds. Florentino García Martínez, Mladen Popovic, *Defining Identities: We, You, and the Other in the Dead Sea Scrolls*. – Lieden: Brill, 2008. – P. 196.

27. K. Berthelot. «La Notion de ger dans les Textes de Qumran,» *RevQ* 19/74 (1999): 171-216, at 169.

28. *Ibid.*, 194-95, 215.

29. See J. Milgrom. «Religious Conversion and the Revolt Model for the Formation of Israel» *JBL* 101 (1982). – P. 169-76.

30. Kraabel A.T. «The Disappearance of the ‘God-Fearers’». – P. 120.

31. 2 Chr. 5:6; Ps. 115:9-11 (LXX: 113:17-19); 118 (LXX 117):2-4; 135 (LXX 134):19-20; Mal. 3:16; cf. Das, 73.

32. Notably, the Damascus Covenant is (according to CD 15:5) «for all Israel» sharing the broad vision of the book of Chronicles. See Stephen Hultgren, *From the Damascus Covenant to the Covenant of the Community: Literary, Historical, and Theological Studies in the Dead Sea Scrolls*. – Lieden: Brill, 2007. – P. 196.